

A SZLOVÉNEK

A DÉLSZLÁV PROBLÉMÁKRÓL beszélünk, nagyon is megszoktuk, hogy csupán a szerbeket és horvátokat tartjuk szem előtt, mint a két legfontosabb államalkotó nemzetet. A szlovénség létkérdéseiről vajmi kevés szó esik. Tudjuk jól, hogy a mai Jugoszláviában a horvátok és szerbek között egyelőre áthidalhatatlan politikai és kulturális ellentétek vannak, tudjuk jól, hogy létezik úgynevezett horvát kérdés, melyet hol erősebb nyomatékai, hol meg békülékenyebb hangnemben vitatnak, de amely soha el nem alszik. A horvátok, akik oly nehezen tudnak beleilleszkedni az új állam politikai és kulturális kereteibe, maguk gondoskodnak arról, hogy önállósági harcuk minél nagyobb hullámokat verjen és külföldön is minél nagyobb visszhangja támadjon. E szerb-horvát antagonizmus és állandó feszültség mellett a szlovénség problémája csak időnként vetődik fel, s akkor is kevés zajt ver és csakhamar elnyugszik. Ennek oka főleg az, hogy a szerbek és horvátok szembenállása majdnem teljesen a napi politika síkjára tolódott, a szlovén kérdés viszont főleg kulturális és csak igen csekély részében politikai indítékú.

A szlovének, akik Jugoszlávia lakosságának körülbelül egy tizedét teszik, aránylag a legkönnyebben tudták magukat beletalálni a megváltozott helyzetbe, részint mert sorsuk bizonyos tekintetben valóban javult, részint mert egész történelmük folyamán alkalmazkodáshoz kellett szokniok. Az a hatalmas német kolonizáció, mely őket már a középkorban területileg is erősen visszaszorította, idegen uralkodóréteget telepített féljük, mely alatt a népi szlovénség legnagyobb része jobbágysorban élt és így nem is nevelődhetett saját sorsa irányítására. Akik közülük felemelkedtek, vagy az egyház kötelékébe kerültek, vagy elvesztek a német tengerben. Ez a folyamat addig tartott, amíg Európában a nemzeti eszme feltámadásával a múlt század első felében a délszláv népek is öntudatra nem ébredtek. A szlovénség ekkor kezd ráeszmélni, hogy egy összefüggő nagy délszláv nyelvterület legnyugatibb szélén, két hatalmas nemzet, a német és olasz közé ékelve, a nyelvet és nemzeti létét fenyegető árral szemben csak úgy tud megállni, ha délkelet felé, a rokonnépeknél keres támasztékot és erőforrásokat. Ettől kezdve a napi politika eseményein túl, bizonyos eszmei magasságban a szlovénségben éppen úgy, mint a többi délszláv népek tudatában is ott élt az egy államban való tömörülés vágya.

Kétségtelen, hogy az 1918-ban egyesült három nemzet közül a szlovén volt a politikailag legkevésbé iskolázott, és — ha szabad kifejezést használnunk — történelmi hagyományokkal s az önálló nemzeti élet emlékeivel legkevésbé terhes. Így aránylag legkönnyebben tudott beleilleszkedni a megváltozott helyzetbe, s míg a horvátok állandó harcot folytatnak minden egységesítő kormányzat ellen, a szlovének minden kormányban kezdettől fogva részt vettek s a délszláv politikai egység mindenkori hívei voltak. A hangsúly a politikai egységen van, mert kulturális egyesülés tekintetében már náluk is sokkal nagyobb nehézségek állanak fenn, mint azt kezdetben különösen szerb részről gondolták.

Évezredes politikai különállásában a szlovénség önálló műveltséget, önálló irodalmat és ami talán legfontosabb, a szerb-horvától sok tekintetben eltérő irodalmi nyelvet teremtett magának. Igaz, hogy e nemzeti műveltség öntudatosodása csak a múlt század harmincas évei táján kezdődött, de ekkor a sors PreSeren személyében oly költőszénivel ajándékozta meg őket, aki úgyszólván minden irodalmi előzmény nélkül teremtett igazi műköltészetet és olyan költői nyelvet, mely a legnehezebb formákat, az irodalmi nyelv nagy próbáit, a legkomplikáltabb olasz mértékeket játszva megbírta. A teljesen lírába született Preserennek szerencsés olaszos iránykeresése volt az oka annak, hogy utána a szlovén irodalom töretlen vonalban fejlődhetett tovább, a nyomában támadt költőknek semmit sem kellett tagadniok az ő hagyományaiból, hanem teljes egészében elfogadhatták ezt a mély, minden romantikus föllengzéstől, minden egekbeszárnyalástól és hamis monumentalitástól mentes, szomorú, emberi költészetet. A halkszavú lemondó kiábrándultság, a mesterkélt páthosz kerülése s a kitűnően eltalált szlovén lírai alaphang teszik azt, hogy költészetete egy század távlatában sem fakult pusztá irodalomtörténeti dokumentummá, hanem máig is élő valóság maradt, máig is hat és hogy a szlovének benne tisztelik legnagyobb költőjüket. Az Önálló szlovén műveltség így PreSerenen eldőlt, ő maga tudatosan teremtette meg a szlovén irodalmi nyelvet szűkebb hazája, Krajna népi nyelvére támaszkodva és a szerb-horvát nyelv átvételével éppen azért nem is kísérletezett, mert a szlovének számára érthetetlennek találta.

Az utána következő nemzedékből a finomhangú lírikusnak, a fiatalon elhunyt Simon Jenkonak törékeny alakja emelkedik ki, majd két prózaíró, Levetik és Juréic megalkotja a szlovén regényt. A század utolsó harmadában egyszerre két nagy és több kisebb papköltő is feltűnik, érdekesen szimbolizálva a szlovén műveltség erőforrásait. A legfelsőbb társadalmi réteg és nagyrészen a városi polgárság is idegen lévén, a nemzeti kultúrának értékeit nem adhatott s így az igazi tehetségek mindig a legősibb talajból, a faluból nőttek nagygyá, vagy a néppel legszorosabb kapcsolatot tartó alsópapságból emelkedtek ki. A sokat szenvedett Simon Gregorcic fiatalon hunyt el. Egy kötetnyi hagyatéka jóformán tiszta líra s alaphangja a kis nép elhagyatottságán és bizonytalan sorsán érzett végtelen szomorúság.

Egészen új, forradalmi hangot ütött meg a kilencvenes évek elején a néhány cukrozottan édeskés, szintelenül ártatlan hangú másod- és harmadrangú századvégi költő ellenében a másik papköltő, Anton ASkerc. Balladasorozatának hősei a XVI. század lázongó parasztjai, akik reménytelen kétségbeesésükben kivetkőznek emberi mivoltukból, rabolnak, gyújtogatnak és kegyetlen uraikat fogják az eke elé. A Zágrábban meg-

égetett Gubec Mátyás, a horvát Dózsa, lesz nála legfőbb szimbóluma nemcsak a horvát, de a szlovén nemzeti szabadságnak is. Igaz, hogy ezek az átlátszó szimbólumok ma már mintegy félszázad távlatában nagyon is elszíntelenedtek, s a nyelv, mely a maga korában forradalmi volt, ma inkább érdesnek, nem egy helyen művésziellenek érzik, de a bátor hang, a nemzeti élet problémáinak megvillantása s a meg nem alkuvó harc hirdetése nagy tett, nagy érdem volt. A szlovén parasztság mellé ő fedezte fel a szlovén munkásságot, ő volt az első, aki észrevette, hogy a gyárakban és a bányák mélyén dolgozó tömegek nem lehetnek a társadalom kitisztítottjai, hanem ők is épp úgy beletartoznak az egyetemes szlovén sorsközösségbe mint bárki más. Askerc költészete inkább a szociális problémák levilágítása volt, de ez a szlovénség esetében a nemzeti harctól sohasem különült el. Az uralkodó idegenek ellen hirdetett harc egyben nemzeti és szociális is volt.

Ugyancsak vele kezdődik a szlovén nemzeti kultúra első nagy tettének, a protestánskori irodalomnak bizonyos szimbolikusan-hősi értelmezése. Trubar és társai, akik a tübingai nyomdából a XVI. század közepétől kezdve katekizmust, imádságos könyvet, bibliát adtak nemzeti nyelven a nép kezébe, s ezzel a különálló szlovén irodalmi nyelv sorsát voltaképpen eldöntötték, csupán vallási szükségleteket tartottak szem előtt, s nem is volt más törekvésük, mint hogy a népet saját nyelvén juttassák a legszükségesebb lelki táplálékhoz és hogy a papságnak is alkalmas segédeszközöket nyújtsanak, hogy hivatását elláthassa. ASkerc a maga korának harcos szemléletét mintegy három századdal visszavetítette a történelembe, Trubart és társait a nemzeti eszme, a szabad nemzeti kultúra korai bajnokainak glóriájával övezte és így lettek belőlük „valóban megéneklésre méltó hősök”. Nem nagyon fontos itt, hogy e szemlélet irodalomtörténeti szempontból „tárgyilagos” volt-e vagy sem, a lényeg az, hogy a szimbólumokban úgyszegény szlovén nemzeti múlt új „követendő példával” gyarapodott, mely a jelen harcainak mindig friss erőforrása lehet.

A kilencvenes években egyszerre négy nagy tehetség is tűnt fel, akiket szoros barátság kapcsolt egymáshoz: Kette és Murn-Aleksandrov, Cankar és Zupancic. Murn-Aleksandrovot -huszonkétéves korában elvitte a tuberkulózis, tehetsége csak ígérete maradt a szlovén irodalomnak; Kette ugyancsak tuberkulózisban halt meg huszonnégy éves korában. Az a kis kötete, melyet halála után ASkerc adott ki, nagy lírai tehetségét már teljesen érettnek mutatja ugyan, de az igazi beteljesülést, a nagy életművet sírba vitte magával. Néhány utolérhetetlen szépségű szonettje Preserennel versenyez s a világirodalomban is komoly értéket jelent. A három lírikus közül egyedül Zupanciónak adatott meg, hogy a férfikort megérje és igazán nagyot alkosson. Első kötete még erősen a századvég dekadens költészetének hatását mutatta, de amint tehetsége fejlődött, ezt a betegséget csakhamar kiheverte és visszatalált az igazi szlovén, preáereni hagyományokhoz s a megtisztult, kifinomult érzelmek végtelen gazdagon árnyalt skáláját nagy nyelvi virtuozitással tudta formába önteni. Ő emelte a szlovén lírát oly magas fokra, mely a délszláv irodalmakban egyedül áll, műfordításaiban pedig a világirodalom nagyságainak egész sora talált szerencséskezű tolmácsolóra.

A háború előtti és alatti éveknek legerősebb írói egyénisége kétségtelenül Cankar, aki lírai kezdetei után a regény és elbeszélés mestere lett. A szlovénség nagy problémáit ő látta legvilágosabban, legátfogóbban, írásaiban ő tárta fel legkíméletlenebbül. Tanulmányai, polemikus iratai az elevenbe tépő nemzeti önkritika keserű iskoláját jelentették a maguk korában, de éppen ezek az írások tették, hogy a szlovénség ma minden délibábos ábrándozás nélkül tud sorskérdéseivel szembenézni.

Jernejről, az igazságát kereső öreg béresről írt regénye, mely magyar fordításban is megjelent, nem csupán a legalacsonyabb társadalmi osztály kiáltása akar lenni szociális igazság után. A megrokkant ember, aki negyven esztendeig szolgált a parasztbirtokon és akit a fiatal gazda világgá küld, nemcsak egy osztályt, hanem az egész szlovénséget szimbolizálja. Az élet minden vonalán kisémmizett, idegenektől szorongatott, nemzeti létében fenyegetett nép szomorú szimbóluma a földi és égi igazságszolgáltatással meghasonlott lélek, aki így beszél: „Melyik világi törvény és melyik isteni parancs rendelte, hogy nincs hová lefeküdnöm, mikor annyi szénát kaszáltam, hogy egy halomba rakva magasabb hegy lenne a laibachi csúcsnál? És hogy nincs kenyérhéjam, mikor egyiptomi csűröket töltöttem meg rozssal és búzával? Tudós, mondd meg ezt most nekem!”

E szűkreszabott visszapillantással az volt a célunk, hogy a szlovén irodalom történetéből azokat a jelenségeket hangsúlyozzuk ki erősebben, melyek a nemzeti kultúra öntudatosodását legjobban mutatják, azokat az írókat kellett tehát előtérbe állítanunk, akiknek a szlovén népnek nemzetté alakításában, a közös történeti múlt és a jelen sorsközösség tudatossá tételében legnagyobb szerepük volt.

Mint önálló kultúrával, irodalommal, különálló irodalmi nyelvel rendelkező nemzet lépett be tehát a szlovénség 1918-ban a délszláv közösségbe, s hogy itt a nemzet fogalmát annyira hangsúlyoznunk kell, annak oka abban rejlik, hogy a délszláv publicisztika és elméleti irodalom egy bizonyos irányának művelői ma szinte félnek e szó kimondásától. Szokássá vált ugyanis a háború utáni szerb írásokban, melyek bármilyen formában a szerb-horvát-szlovén együttélés problémáival foglalkoztak, az úgynevezett szintetikus vagy integrális délszlávság hangoztatása (sintetično v. integralno jugoslovenstvo). Ezen elmélet szerint a három délszláv nép voltaképp egy egységes nemzetet alkot, s egyes tagjai csupán törzsek (pleme) és nem nemzetek. Ennek megfelelően minden nemzeti önállósági törekvést, mozogjon az akár politikai, akár kulturális téren, törzsi elkülönülésnek (plemenski separatizam) neveztek. Amilyen makacsul ismételtetik és bizonyítgatják az egységes délszláv nemzet elvét szerb részről, oly makacsul cáfolják szóval és tettel a másik oldalról. A horvátok és szlovének ellenállásában azonban e szempontból lényeges különbségek mutatkoznak s ezt szerb részről is erősen hangsúlyozzák. A szerbek és horvátok kulturális együttműködésének elvi akadályai nem lennének, mert irodalmi nyelvük, leszámítva néhány dialektusbeli csekély eltérést, melyek azonban a tökéletes megértést egyáltalán nem akadályozzák, teljesen azonos. A született szerb tehát tökéletesen érti a született horvátot, a zágrábi egyetemi hallgató, ha ismeri a cirill betűket, nehézség nélkül használhat belgrádi tankönyveket, a zágrábi tisztviselő tökéletesen érti a belgrádi átíratot. Így, bár tudjuk, hogy a szerb-horvát antagonizmusnak nemcsak politikai és vallási, hanem a múlt fejlődésbe mélyen visszanyúló kulturális gyökerei is varrnak, mégis könnyű volt szerb részről az egész problémát úgy feltüntetni, mintha az ellentét pusztá elégedetlenség volna a mindenkorai politikai rendszerrel szemben, amit egy ügyes kormányelnök egyszersmindenkorra meg tudna oldani.

Egészen más a helyzet a szlovénséggel. A szlovének kezdettől fogva hajlandóknak mutatkoztak a politikai együttműködésre még a horvát részről őket ért erős neheztelések és szemrehányások ellenére is s ennek a politikai behódolásnak sokkal mélyebben fekvő okai vannak, semhogy haszonlesés, gerinctelenség, szolgalelkűség és hasonló vádak hangoztatásával és bizonyos megvetéssel el lehessen intézni. A szlovénség területileg két hatalmas és fejlett műveltségű nemzet, a német és olasz közé van ékelve, melyek közül bármelyik elég hatalmas arra, hogy teljesen kulturális és politikai hatalma alá hajthassa az egymagában álló népet s ezért szinte az élet követeli, hogy minél erősebb szálakkal kapcsolódjék a délkeleti testvérnépekhez. Különösen áll ez, mióta a szlovén területekkel már nem a kis Ausztria, hanem a hatalmas, roppant szívóerőt kisugárzó német birodalom határos. Éppen ezért az erőviszonyok józan mérlegelése alapján a szlovének olyan önállóságot, mint amilyenért a horvátok harcolnak, soha sem kívánhattak maguknak, de nem is kívántak. Politikájuk sem lehetett Belgráddal szemben a merev elutasítás s a kisebb eredmények eléréséről sem mondhattak le egy nagy cél érdekében, melynek megvalósulására talán még évtizedekig kell várni; így legtöbbször kénytelenek voltak apró sikerekkel beérni s igyekeztek a mindenkori kormányból a maguk számára annyi engedményt kisajtolni, amennyit éppen lehetett. Belgrád felé való föltétien orientálódásuknak van azonban egy fontos gazdasági oka is. Szlovénia gazdaságilag az úgynevezett passzív vidékek közé tartozik, a hegyes tájak között elszórt sovány termőföldeken nem terem annyi gabonát, hogy magát eltartsa, emberfölségét pedig diasporában kénytelen lecsapolni. A háború előtt e diaspora kiterjedt az egész monarchia területére, de főleg Bécs és Grác voltak azok a centrumok, melyek a szlovén szellemi és fizikai munkásfölséget fel tudták venni. Egyébként a szlovéneket maga a természet is rákényszerítette arra, hogy anyaföldjük mostohaságát ipari, kereskedelmi és spekulációs leleményességgel ellensúlyozzák. A ribnicai faiparos, aki a háború előtti időkben készítményeiből a hátára rakott toronnyal a fél monarchiát bejárta, mélységes szimbóluma volt ennek a diasporát kereső gazdasági leleményességnek. A háború után e tekintetben lényegileg csak az a változás történt, hogy a szlovén gazdasági élet iránykeresése délkelet felé fordult, s a munkás, a mérnök nem egyszer valahol Dél-Szerbiában találta meg kenyerét. Hogy a szlovének mily hamar átértették új helyzetükből adódó gazdasági hivatásukat, arra elég lehet az az egy példa, hogy Laibach volt az első város Jugoszláviában, mely modern értelemben vett árumintavásárt rendezett (1921).

Jól ismerve a szlovénekek délkeletre utaltságát, a szerbek már a közös állami élet kezdetén kulturális szempontból is igyekeztek őket teljesen magukhoz kötni, s ennek legfőbb akadályát a különálló irodalmi nyelvben látták. A szerb-horvát és szlovén irodalmi nyelv grammatikai különbségei főleg néhány eltérő hangtani fejlődésben, a hangsúlyozás különbözőségében és az alaktanban mutatkoznak legszembetűnőbben, amennyiben a szlovén még megőrizte az ősi kettőszámot, mely a szerb-horvátban eltűnt, viszont elveszített a múltidő kifejezésére szolgáló két igealakot, az aorisztoszt és imperfektumot,

melyeket a szerb-horvát mai napig használ. Ha e nyelvtani különbségeket valamiképp át lehetne is hidalni, mindig megmaradnak a szókincs legyőzhetetlen nehézségei. A szlovénből teljesen hiányzik az a számos török elem, mely a szerb-horvátot jellemzi, ebbe pedig nem jutott el a szlovénnek igen sok német és olasz átvétele. A legnagyobb szókincsbeli különbségek azonban a frissen kialakított tudományos terminológiában és általában a kulturális élet kifejezéseiben mutatkoznak. Amikor ugyanis a múlt század elején az európai kis nemzetek íróinak azt kellett tapasztalniuk, hogy nyelvükön nem tudnak kifejezni minden olyan fogalmat, melyekre a nagy nyugati nyelveknek már régóta volt szavuk, egyszerűen hozzáláttak a nyelv gazdagításához, s tömegesen gyártották a szavakat új fogalmak megjelölésére vagy régi, idegen, főleg latin szavak pótlására. Ezt a nyelvújítást, mely voltaképpen napjainkig tart, minden nyelvközösségen belül általában az irodalmi nyelv addigi fejlődésének törvényei szerint hajtották végre, s a délszláv irodalmi nyelvek elkülönülését talán leginkább ez a folyamat idézte elő. Más és más kifejezései vannak a szlovénnek — hogy csak néhány területet említsünk — az állami, jogi, gazdasági élet modern fogalmainak megjelölésére s így elvben pl. minden Belgrádban megjelenő rendeletet szlovénre is le kell fordítani. Az állami egyesülés után szerb részről úgy gondolták, hogy a teljes nemzeti és kulturális egyesülés egyetlen akadályja ez a különálló nyelv, s így többször fölvetődött az a gondolat, vajjon nem volna-e jobb, ha a szlovének az élet minden vonalán elfogadnák műveltségi nyelvként a szerb-horvátot, s a szlovén csupán alacsonyabbrendű „házi“ használatra maradna meg. Az igen különböző alkalmakból írt számos vitázó cikk körülbelül ilyenformán érvelt:

Ahhoz, hogy a minden tekintetben egységes délszláv nemzet, az úgynevezett szintetikus délszlávtság kialakulhasson, egységes irodalmi nyelv szükséges. Elvben lényegtelen volna, hogy melyik irodalmi nyelv válnék egyeduralkodóvá s ez éppenséggel a szlovén is lehetne, de gyakorlati szempontból kivihetetlen, hogy a túlnyomó többségű szerbek és horvátok a kisebbségnek amúgy is nehezen megtanulható nyelvét sajátítsák el. Főlöszleges tehát, hogy a szlovének továbbra is egyéni kulturális és tudományos terminológia kiépítésén fáradozzanak, s ezzel eltávolodásukat még jobban kiélezzék, hiszen igazi tudományos irodalom művelésére még jóformán az egész Jugoszlávia is kis felvevőterület. Szépirodók sem élhetnek meg munkáikból, ha olvasótáboruk csupán másfél-milliós népből toborozódik. A szlovénségnek tehát az egység érdekében meg kell hoznia azt a kulturális áldozatot, hogy lemond irodalmi nyelvéről, melynek életrevaló, a közösség szempontjából értékesíthető elemei belekerülnének a közös „délszláv“ szótárba. E theoretikus elgondolás kivihetőségét a múltból két példával szokás illusztrálni. Az egyik a horvát Stanko Vraz esete, akit az illirizmus sodrában a délszláv egység eszméje annyira megkapott, hogy maga született szlovén létére teljesen elhorvátosodott és költeményeit is horvátul írta. A másik az egységes horvát irodalmi nyelv kialakulása, melynek érdekében a Zágráb-vidéki ú. n. kaj-horvátság lemondott saját dialektusának irodalmi használatáról és irodalmi nyelvül elfogadta a Gaj által propagált északhercegovinai nyelvjárást. Az egész vitához még csak azt jegyezzük meg, hogy a szlovénségnek illetően kulturális egyesülését horvát részről sohasem kívánták és a szerb oldalon sem az igazi nagy írók, hanem a másod-, harmadrangú, úgynevezett „kultúrpublicisták“ sürgették.

Az érdekelt fél, maga a szlovénség, kultúrája sorsának megítélésében két táborra szakadt. Az úgynevezett haladók (naprednjaki), ha

nem is egészen, de elfogadják a szerb álláspontot, az egység érdekében hajlandók engedményekre, de minden erőszakos vagy akár mesterséges asszimilációt ők is elutasítanak, mert ez csak még erősebb ellenhatást váltana ki s az egység kialakulását végleg megakadályozná, ők inkább az időtől és a természetes fejlődéstől várják a döntést, vajjon a különálló szlovén kultúra életképes tud-e maradni vagy sem. Egészen szomorú kiábrándulást okozott a szerbeknél a másik szlovén tábor állásfoglalása, amely a politikai egyesülést és kulturális együttműködést a beolvadástól élesen elválasztotta s a vita során a szerb okfejtés minden érvét sorra cáfolta. E szerint a szlovénség mint szabad nemzet szabad elhatározásából egyesült a testvérnépekkel, s ez az egyesülés soha sem jelenthet szolgaságot, hanem csupán egymásmellettséget, teljes joga van tehát nemzeti és kulturális szabadságát megőriznie. Semmi szükség tehát arra, hogy a szlovén tudományos munkák nyelve továbbra is ne a szlovén maradjon, hiszen a szerbeknek és horvátoknak ezek olvasása sohasem fog nagyobb nehézséget okozni, mint például a német vagy cseh műveké, s a tudományos munkák másutt is csak a kiadásukra hivatott intézmények anyagi támogatásával jelenhetnek meg. Ami pedig az irodalmat általában illeti, igaz ugyan, hogy inkább csak a zsurnaliszta jellegű írók tudnak megélni írásaik után, de vajjon annyira kívánatos-e, hogy a komoly íróknak tollukon kívül semmi más kereseti forrásuk ne legyen s így akár az olcsó közönségsiker csábításának, akár a kiadók kénye-kedvének legyenek kitéve? Általában a pompásan tenyésző és igen komoly értékeket termő szlovén nyelvet és irodalmat nem lehet csődbejutott bank módjára felszámolni és értékeit múzeumba rakni. Teljesen elhibázott dolog a múlt példákra való hivatkozás, hiszen Vrazról tudjuk, hogy tehetsége éppen nyelvátültetése miatt nem tudott teljesen kibontakozni, költészete színtelen maradt, pedig jóformán mindennapi kenyere volt Karadzié Vük népköltési gyűjteménye. Az egységes horvát irodalmi nyelv kérdése egy nemzetnek volt belső ügye, melyet különben is a dialektusokat keverő régi írók már előkészítettek. Gaj csak a döntő lökést adta meg. Az idegen uralom alatt, részben a régi Ausztria területén, főképp pedig Olaszországban élő szlovénekre való tekintettel már tisztán politikai szempontból sem szabad itthon az anyanyelven áruelést elkövetni.

Ha levonjuk is mindazt, ami a két tábor érvelésében egyik oldalról politikai opportunizmus, a másik oldalról pedig politikai ijesztgetés, a probléma mégis kétségtelenül eldöntöten áll előttünk: nincs ma Szlovéniában egyetlen szervezett csoport vagy alakulat sem, mely mesterséges nyelvi és kulturális asszimilációt akarna a délszláv egység érdekében. S hogy egy öntudatos nemzetben belül mégis lehetséges oly két táborra való oszlás, mely a szlovének között ma kétségtelenül megvan, annak oka a számbeli kicsiség, földrajzi helyzet, gazdasági életfeltételek stb. megfontolásán kívül főképp a szlovén nemzeti öntudat sajtószerű kialakulásában és összetevő erőiben rejlik. Amint történelmükből hiányzanak a nagy, egyetemes nemzeti erőfeszítések és próbák, a hódító háborúk vagy szabadságharcok, éppen úgy ezeknek emléke sem érezhető a jelenben hatalmas összetartó hatását, amint ezt több európai kis nemzetnél láthatjuk. Ami háborús vereségeség vagy

dicsőség a szlovénséget érthette, idegen érdekekért, idegen harctereken, idegen zsoldban történt, kivéve talán a földjükre be-beütő török elleni harcokat. Mivel így a szlovénség sohasem irányíthatta a maga sorsát, nem is nevelhetett a maga fajtájából olyan történelmi egyéniségeket, nagy királyokat, nemzeti szenteket, akikben saját nemzeti életét mint tükörben szemlélhette volna, s akik később a történelem évezredek távlatában mint a nemzeti eszme egy-egy kitemesült arca sugározták volna erejüket a jelenre. Amit a magyarságnak Szent István, a horvátoknak Tomisláv király, a szerbeknek Szent Száva vagy Dusán cár jelent, teljesen hiányzik a szlovén öntudatból. Éppen a nemzeti történelem szegénysége okozza, hogy szimbolikus jelentőségűekké nőttek náluk olyan egyéniségek, mint Trubar vagy Preseren, akik csak a kulturális múltat szimbolizálják és teljesen legenda és mítosz híján vannak. Ezek a kézzelfogható, emberi közelségükben szinte tapintható szimbólumok pedig, akikkel vitatkozni, akiket korrigálni lehet, nagyon is egyoldalúan intellektuális erőt képviselnek ahhoz, hogy egy nemzet öntudatát és érzelmi világát a maga egyetemességében minden műveltségi fokon át meg át tudják hatni.

Az a kérdés mármost, hogy milyen tényezők fogják mégis biztosítani a szlovénség kulturális különállását a jövőben. Bizonyos, hogy sem a szerb, sem a horvát kultúra önmagában sohasem fog akkora vonzóerőt kisugározni északnyugat felé, hogy egy önálló nemzeti kultúra beolvasztását minden erőszakos asszimiláció nélkül, csupán a szellem erejével elő tudná idézni, s e tekintetben a fenyegető veszély sokkalta kisebb, mint volt a háború előtt különösen német részről. Az sem valószínű, hogy az uralkodó szerb rétegen a politikai rövidlátás annyira erőt tudna venni, hogy nyílt kultúrharcot indítson a szlovénség ellen egy nagyon is kétes eredmény érdekében s így a már annyira elmérgesedett horvát kérdés mellé „szlovén kérdést“ is támasszon. A magára maradt nemzet erőin fog tehát eldőlni, hogy képes-e kultúráját megtartani vagy sem.

Minden szlovén nemzeti önállóságra való törekvés egyik főerősége a katolikus egyház. Amint a múltban századokon keresztül csupán az egyház művelte a szlovén irodalmi kultúrát, s a nyelvi asszimilációnak megtörése is nagyrésztben a népből felemelkedett és vele legszorosabb kapcsolatot tartó alsópapságnak köszönhető, éppen úgy ma is az egyház képviseli a legnagyobb ellenálló erőt a belgrádi politikai és kulturális beolvasztó törekvésekkel szemben.

A mai iskolapolitika lényegesen kedvezőbb a szlovén nyelv számára mint volt a régi, ennek eredményei azonban még nem igen mérhetőek fel, mert a tantervek, mint másutt is általában a kultuszminiszterek személye szerint változnak és módosításokban a legtöbbször politikai tényezők játsszák a legnagyobb szerepet. A szlovén nyelvű iskolákban az elemi iskola harmadik osztályától kezdve tanítanak szerb-horvátot, a kezdő évben heti két órában. Aki valaha is foglalkozott nyelvtanítással, könnyen megítélheti, hogy ez a rendszer különösebb veszélyt nem jelent az anyanyelvre. Különben pedig személyes tapasztalatból tudom, hogy a szlovén tanítók legnagyobb része, különösen az idősebb nemzedék, csak törve beszél a szerb-horvátot. A gimnáziumi tanításban e tekintetben csak annyi a változás, hogy a legfelsőbb osztályokban nincs külön szlovén és szerb-horvát, hanem a két nyelv és irodalom tanítása egy tanterv (srpsko-hrvatsko-slovenacki jezik). Ez a rendelkezés, mely éppen

hangsúlyozottan a nemzeti egység gondolatát akarja szolgálni, egyáltalán nem alkalmas arra, hogy akár az egyik, akár a másik nyelv tanításának használjon. Jól látja a visszas helyzetet a szlovén tanárság s éppen ezért állandóan sürgeti megszüntetését.

Az iskolákból kikerült szlovén intelligencia kulturális szempontból ritka szerencsés helyzetben van. Nincs talán az európai kismemzetek között egy sem, melynek számarányához viszonyítva annyi tudományos és kulturális intézménye és társulata, olyan magas színvonalú folyóirat- és könyvtermése lenne, mint éppen a szlovéneknek. Az 1919-ben alapított laibachi egyetem és a háború után alakult több tudományos társulat csupán betetőzi azt a munkát, melyet számos régi alapítású intézmény már évtizedek óta folytat, mint pl. a Szlovén Matica (1864) vagy a Druzba Svetega Mohorja (1852). A szlovénség általában e téren is hihetetlen szívóssággal és leleményességgel küzd minden anyagi és politikai nehézség ellen. A szépirodalmi munkák olvasótábora csupán mintegy másfél-milliónyi népből toborzódik. A kiadóknak éppen ezért nagyon kell ügyelniük arra, hogy színvonalban mindig a legmagasabbat nyújtsák, mert a könyvvásárlók általában mindig ugyanazok és az egyszer rászedett vevő nagyon is megnézi, miért adja ki pénzét. Így érthető, hogy majdnem teljesen hiányoznak a szlovén fordítási irodalomból azoknak a zajos sikereket aratott irodalmi nagyságoknak a művei, akiket legtöbbször csupán a jól szervezett nemzetközi propaganda kiáltott ki nagyságokká, viszont a legtöbb intelligens szlovén könyvtárban ott található például a Módra Ptica (Kék Madár) kiadásában megjelent modem angol vagy francia értékek. Az olvasótábor kicsisége miatt nem lehetett náluk uralkodóvá az a féktelen üzleti mohóság sem, ami pl. a magyar könyvpiacra annyira érzéti hatását, s hogy ennek ellenére könyvtermelésük mennyire virágzik, mutatja az az egyetlen adat, hogy az összes jugoszláv sajtótermékek egyharmada a szlovénekre esik. A színházi és zenei kultúra magas nivójára és rendkívüli népszerűségére jellemző, hogy Laibach (mintegy hatvanezer lakosú város) külön operát és külön drámai színházat képes fenntartani.

Utoljára maradt, amiről talán legelőször kellett volna szólni, az írók magatartásának kérdése a nemzeti kultúra ügyében. Láttuk, hogy a szlovén öntudat kialakításában nem annyira történelmi, mint inkább irodalmi egyéniségek vinnék a legnagyobb szerepet, s ez a szerep ma sem sokat változott. Politikusok helyeselhetnek vagy ellenezhetnek áramlatokat vagy rendszereket, magatartásuk indítékait azonban nem mindig látjuk világosan. Az író mindig a nemzet lelkiismerete szerint vall vagy tagad, helyesel vagy ellenáll, s amint a múltban rajtuk dőlt el, hogy lett önálló szlovén kultúra, épp úgy e kultúra sorsa a jövőben is az ő kezükben lesz. S ha valaki érezni tudja, mit jelent egy ember életében az anyatejjel magába szívott anyanyelv, az író, a költő bizonyára érzi. Érdekes itt felidézni annak a Cankarnak szavait, aki a háború alatti időkben szélsőséges délszláv eszméi miatt sokat szenvedett: „Nemrégén a Szlovén Matica a mi vidékeinken úrlapot küldött szét, hogy az emberek életük fő nevezetességeit ráírják. Én is kaptam ilyen úrlapot és nem tudtam, mitévő legyek vele. A szöveg ugyanis horvát volt, az én társalgási nyelvem pedig itthon egyedül a szlovén. Az állami hivatalok megtanultak szlovénül, lassanként a Szlovén Maticának is meg kell tanulnia... Ezen és hasonló okokból átnyújtottam az úrlapot a cselédlánynak, hogy fűtsön be vele a kályhába.”¹

HADROVICS LÁSZLÓ

¹ Iván Cankar: Moje zivljenje. (Az én életem. Kezdő sorok.)